

Юрій МАРТИНЮК

В час перемоги світла над темрявою, коли день повноправно переймає владу в ночі, прокидається із зимового сну вся природа, приймаючи життєдайні промені весняного сонця. Саме в цю, а не іншу пору року, Церква обрала, щоб особливим чином, літургійно пережити Воскресіння Христове – перемогу життя над смертю. Для кожної людини є хоча б один день у році, що є найбільшим та найвеличнішим, якого очікують з нетерпінням. В цей день пригадується якась подія, що має для нас безцінну вартість.

І таким найбільшим днем для кожного члена церковної спільноти є свято Воскресіння Ісуса Христа, що собою являє кульмінаційний момент цілого літургійного року. Кожного разу по-новому відчувати величність цього світлого дня дозволяє нам глибоке пережиття часу, що календарно випереджає Паску. Це приготування, що триває кілька тижнів, отримало назву Великої Чотиридесятниці або Великого посту, тому що він є найбільшим у церковному році. Щодо Великого посту, насамперед необхідно звернути увагу на пору року, на яку він, як і празник Христового Воскресіння, припадає: не восени, серед туману та опалого листя, не взимку, коли земля мертва і скована морозом, а на весні, коли холоди закінчуються, і все навколо повертається до життя. Одна із стихир пісної Тріоди оспівує: “Весна посту світає, квітка покаяння починає розпускатися. О, браття, нумо очистимося від усього нечистого і співаймо до Світодавця: Слава Тобі, Хто любить усе людство.” Піст є духовною весною, покаяння – квіткою, яка розпускається, а Христа під час посту ми пізнаємо, як “Світодавця”.

Великопісний літургійний цикл починається від Неділі митаря і фарисея із наступними чотирма тижнями, що передують і є своєрідним часом підготовки до Великого посту, і триває до суботи перед Квітною Неділею, таким чином охоплюючи десять тижнів. Основним лейтмотивом Великої Чотиридесятниці є покаяння. Щоб повніше усвідомити природу та значення посту в Церкві, необхідно зробити екскурс в минуле, зійти до джерел, з яких бере свій початок такий праксис. Явище посту для ранньої Церкви не було чимось новим, незанимким на той час. Практика утримання від їжі, п'яних напоїв, забав ще задовго перед приходом Христа існувала в грецькій культурі. Античні філософи часто восхваляли тверезість з міркувань гігієни і радили дотримуватись посту задля добра філософії. Під частковим впливом грецької культури Церква, преображаючи значення посту, прийняла його з подібним розумінням в свою традицію. Найвищою християнською філософією є молитва. Піст, за ствердженням св. Василя Великого, “підносить молитву до небес наче крило, дозволяє їй піднятися”. В наші дні доволі часто можна чути думки, що піст – це жертва, поєднана з молитвою. Для св. Отців перших століть християнства цей зв'язок був зворотній: тілесна здержливість є необхідною підготовкою для правдивої молитви. Піст є також зовнішнім проявом молитви; він є, так би мовити, молитвою тіла. Таким чином, піст і молитва творять між собою тісний зв'язок, що відкриває кожному християнину есхатологічну перспективу.

Мартіріус Сагдона стверджує: “Піст своєю красою виписує (у тілі) образ безсмертного життя, поведінка, якої він (вимагає), передвіщає стан нового світу і вчить нас, яку духовну поживу ми одержимо в хвилину воскресіння”.⁴

Особливої уваги заслуговує питання, яке значення мав піст в семітській культурі. В старозавітному законі існував зобов’язуючий припис посту для кожного єврея один раз на рік в день Примирення [Лев. 16,29; Чис. 29,7]. Крім цього був не зобов’язуючий піст двічі на тиждень – в понеділок та четвер [Пор. Лк. 18,12]. В особливих обставинах і в період лиха та нещастя оголошувалися дні всенародного посту, щоб випросити в Бога допомоги і порятунку. Такий піст був виразом покути за вчинені гріхи [1Сам. 7,6; 2Сам.12,16; Єр. 36,9], виявом благання Господа за прощення і заступництво [Суд. 20,26; 2Хр.20,3; Неєм. 1,4-9], який часто служив їм засобом для освячення [Юд. 8,6; Дан. 10,3]. Зазвичай такий піст носив гнітючий і сумний характер. Рання Церква перейняла старозавітню традицію постити двічі на тиждень, але обрала два інші дні, середу і п’ятницю, надавши їм нового преображеного змісту на згадку про зраду і хресну смерть Ісуса Христа. Значно більшою мотивацією для посту були настанови [Мт.6,16-18] та особистий приклад Спасителя [Мт.4,2] і Його учнів – апостолів [Ді.13,2-3; 14,23]. Праобразом теперішнього Великого посту у Св. Письмі є сорокарічна мандрівка вибраного Божого народу до обіцяної землі, сорокаденний піст Мойсея на горі Синай [Вих 34,28; Втор. 9,9; 9,18] і перебування Ісуса Христа на самоті в пустелі протягом сорока днів [Мт. 4,2]. Практика сорокаденного посту закріпилася в Церкві вже з III-го ст. Піст став невід’ємною складовою життя кожного християнина і спільноти.

Ще пророки підкреслювали необхідність того, аби пости супроводжувались відповідним внутрішнім ставленням [Іс. 58,6-7]. Це вчення згадується в книзі Давида: “Молитва з постом – річ добра... Ліпше творити милостиню, ніж нагромаджувати золото” [Тов.12,8]. Так була встановлена тріада піст-молитва-милостиня, яку успадкувала християнська традиція. Згідно думки св. Отців, саме милостиня є тим другим крилом, що в парі з постом підносить молитву вгору. В. Соловійов у своїх міркуваннях показує звязок між цими трьома практиками: “Молитва єднає нас з Богом, милостиня передає цю благодать єднання нашим ближнім, а піст освячує нерозумний світ через освячення людського тіла.” Перші християнські твори, як, наприклад, “Дідахе”, вказують на піст, як на елемент приготування до Св. Тайни Хрещення: “Той, хто хрестить, і похресник, а також і інші особи, якщо лиш можливо, повинні перед Хрещенням постити. Випадає, щоб принаймні один чи два дні.” Така традиція дала поштовх для утворення інституції катехуменату, що проіснував до кінця шостого століття. Піст є часом духовного зросту та просвітлення. Найкращою нагодою зросту для катехуменів (тих, хто готувався до хрещення) був саме час Великого Посту. Протягом Великої Чотиридесятниці вони були об’єктом особливих урочистостей. Під час Посту вони крок за кроком, тиждень за тижнем росли у вірі, все частіше ставали учасниками богослужбових таїнств, скріплювалися в благочесті, готувалися чеснотливим життям, щоб гідно завершити свій містагогійний шлях в день світлого празника Христового Воскресіння, ставши новим членом Церкви через прийняття Св. Тайни Хрещення. Але цьому кульмінаційному моменті, коли вони робили свій вибір – прийняти Христа та відректись від лукавого, передувала запекла боротьба над спокусами, силами темряви і дуже часто над самим собою. Їхній вибір засвідчували вчинені над ними покладання рук, екзорцизми та экзаменації, що служили своєрідним індикатором, наскільки катехумени зросли у вірі, щоб стати новим паростком у Христовому винограднику. В такому значенні сенс Великого Посту є важливий і для нас.

Адже, через нашу впалу природу ми самі після хрещення не перестаємо бути катехуменами. Кожного разу ми потребуємо нового “хрещення”, очищення власного сумління. Багато духовних авторів наголошує, що покаяння є новим “хрещенням”. Згідно слів св. Івана Ліствичника : “Покаяння відновлює хрещення; покаяння – це договір з Богом для нового життя...” Великий Піст і є тим сприятливим часом, коли Церква створює всі умови для своїх дітей, щоб прийняли нове “хрещення”.

Зміни в церковному богослужбовому уставі всіляко допомагають кожного разу по-новому пережити шлях покаяння. Атмосфера покаяння присутня у всіх Богослуженнях. Заклик до нового життя ми можемо почути і в молитві св. Єфрема, і в покаянних мотивах літургії Напередосвячених Дарів, і в стихирах Пісної Тріоди, і в поставі колінопреклоніння та доземних поклонів, через участь в Богослуженнях з великим канонем св. Андрея Критського. Піст, згідно з літургією Напередосвячених Дарів, пригадує Ізраїльську сорокарічну мандрівку, протягом якої вибраний народ залишив Єгипет, перетнув Червоне море та прямував до обіцяної землі, отримуючи від Бога як земну їжу у вигляді манни, так і духовну поживу у формі Десятьох Заповідей. Великий Піст, який ототожнюється із звільненням, переходом через пустелю, манною, зустріччю з Богом на Синаї, є для кожного із нас шляхом покаяння, під час якого ми маємо можливість перемогти спокуси, подолати пристрасті, перебороти гріх і оновленими в день Христового воскресіння самим воскреснути для нового життя.

Піст пригадує і ті сорок днів, що Господь Ісус провів у пустелі, протягом яких Він боровся із сатаною-спокусником. Наш Піст також покликаний бути періодом боротьби зі спокусами, а в особливий спосіб проти наших часто повторюваних гріхів та поганих звичок. Цей період повинен стати новим служінням Христові, віддаючи йому власне серце. “Тільки одному твоєму Господу будеш кланятися і лишень Йому одному служитимеш” [Мт.4, 10]. Протягом Посту нам дарується розуміння цих слів, які можуть стати підсумком усєї духовної боротьби зі злом.

Смуток, який ми іноді відчуваємо в часі Великої Чотиридесятниці, це, за словами св. Івана Ліствичника, “смуток радостетворний”. Покаяння під час Посту має радісний характер.

Єдиним мотивом жалоби для християнина є втрата Христової благодаті. Оновлення людини відбувається в Христі, тому Піст і набуває свого повного покаянного значення у зв'язку із тайною Христа. Природно в кожного християнина має з'явитися питання: “Що є покаяння?” Зазвичай його вважають розкаянням за гріхи, усвідомленням провини, відчуттям горя і жаху за рани, що ми їх завдали іншим та собі. Але таке розуміння є неповним. Горе й жах справді часто наявні в досвіді покаяння, але це не все, у чому воно полягає, навіть не найважливіша його частина. Весь зміст та значення покаяння, особливо у Великому Пості, заключається в грецькому слові “метаноя” (покаяння).

Буквальне значення цього слова – “зміна розуму”. Зміст, який вкладається у це слово християнською традицією, це не тільки жаль за минулим, визнання, що йдеш неправильною дорогою, а фундаментальна зміна світогляду. Це – новий погляд на себе, на інших та, в першу чергу, на Бога. Покаяння – це не лише напад розкаяння та смутку, а навернення, наближення нашого життя до Святої Тройці. Великий піст є найбільш сприятливим часом для такого наближення і навернення. Покаяння, як і навернення чи наближення, має значення позитивне, а не негативне. Зі слів св. Івана Ліствичника: “Покаяння – це плід надії та заперечення відчаю.” Це не пригніченість, а очікування; не безвихідь, а віднайдення шляху. Це не ненависть до себе, а утвердження істинного “я”, створеного за подобою Божою. Покаятись – це дивитися не вниз на власні недоліки, а

уверх на господню любов; не назад із докором самому собі, а вперед із вірою. Слід бачити не те, чого мені не вдалося досягти, а те, ким з милості Христа я ще можу стати. Покаяння не є одноразовим актом, але постійним процесом протягом нашого життя, під час якого ми змінюємо свою поставу, ставлення до самих себе, до ближніх, до Бога, увесь час прямуючи в Його напрямку. Великий піст є надзвичайно сприятливою нагодою, щоб гостріше відчутти, зрозуміти та правильно скерувати наше власне покаяння. В Сиропусну Неділю після вечірнього Богослуження вірні Церкви приймають активну участь в Чині взаємопрощення. Цим засвідчуємо своє щире бажання докорінно змінити наше попереднє, часто егоїстичне ставлення до ближніх, що нас оточують.

Св. Феофан Затворник стверджує: “Покаяння – це початок і наріжний камінь нашого нового життя у Христі; воно має бути не лише на початку, а й протягом нашого зростання в цьому житті, поглиблюватись, коли ми вдосконалюємося.” Початок покаяння не полягає в усвідомленні власної грішної убогості, потворності, але бачення краси в кожному із нас, усвідомлення Божої слави. Доки ми не побачимо Христового світла в собі, доти ми не зможемо дійсно побачити власні гріхи. Св. Феофан Затворник прирівнює такий стан із зачиненою кімнатою; доки в ній темно – ніякого бруду не помічаємо, та коли відкриємо вікна чи внесемо світло до кімнати, тоді побачимо все нечисте, що є в ній. Для початку покаяння ми маємо не заглиблюватись у своїх немочах, але перш за все бачити ідеал, до якого ми повинні рости, і яким є Христос. Покаяння означає не лише оплакування власних гріхів, але й “утішення” (paraclesis), яке приходить разом із упевненістю у божому прощенні. Це усвідомлення того, що “світло світить у темряві, і що темрява не поїняла його” [Ів.1,5]. Іншими словами, покаятися – це усвідомити, що поряд із ненавистю – любов, і також переконатися, що добро сильніше, повірити, що остаточну перемогу здобуде любов. Це означає, що ми кардинально змінюємо ставлення до нашого минулого, воно є тягарем, від якого ми відмовляємося і не сприймаємо вже минуле як таке, що не можна змінити. Найкращою нагодою для того, щоб засвідчити зміну у своєму житті на звернення його у властивому напрямку, є наша участь в Св. Тайні Сповіді в час Великого Посту, до якої закликає Церква всіх своїх вірних.

Великий піст має важливе значення для оновлення усієї людини. Через стримання від їжі ми оновлюємо своє тіло та позбуваємося фізичних недуг і слабкості; через милостиню та приборкання емоцій оновлюємо власну душу, набуваємо чесноти та спокій в серці; а інтенсивною молитвою скріплюємо свій дух. Нехай цей благодатний час Великого Посту буде для нас нагодою приготуватись, щоб гідно, оновленими стати радісними учасниками світлого празника Христового Воскресіння.

1. Святе Письмо. – Ukrainian Bible 63 DC, United Bible Societies. – 1990 – 55 М – С. 1396.
2. Єпископ Каліст (Уер). Внутрішнє царство. – К.: „Дух і літера”, 2003 – С. 243.
3. Ю. Катрій ЧСВВ. Пізнай свій обряд. – Нью Йорк-Рим: Видваництво ОО. Василіан, 1982 – С. 493.
4. Т. Шпідлік. Духовність християнського Сходу. – Л.: Видавництво ЛБА, 1999 – С. 495.
5. А.Корчагін. Піст за Біблією.// Пізнай Правду. Березень-квітень 2002 – С. 36.
6. О.Гриб. Великий Піст. // Пізнай Правду. 2 (43), лютий-березень 2002. – С. 36

Ю. Мартинюк. Велика Чотиридесятниця // Слово №2 (23) (2005) 4-6